

CZU:821.111.09(092)

<https://doi.org/10.52505/llf.2024.1.10>

AVENTURA CUNOAȘTERII SAU DE LA IRESPONSABILITATE SPRE RESPONSABILIZARE

Olesea GÎRLEA

Doctor în filologie

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

E-mail: oleseagarlea@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7427-3509>

THE ADVENTURE OF KNOWLEDGE OR FROM IRRESPONSIBILITY TO RESPONSIBILITY

Abstract

The article deals with the adventure of knowledge through travel, marked by new places, obstacles and new experiences of the two protagonists of the novel *Tschick* signed by Wolfgang Herrndorf. A constellation of specifically adolescent themes, problems and experiences from school life is revealed. The journey of the protagonist is a metaphor for their becoming and outlines the clear idea of the Bildungsroman. The concept of the Bakhtinian chronotope is approached with its substructures: the chronotope of the meeting, the chronotope of the road, the threshold, which are defining in the unfolding of the epic thread. The article highlights the similarities between the novel *Tschick*, the short story *Saladt* by Petru Dumitriu and *Childhood Memories* by Ion Creangă.

Keywords: Bildungsroman, adventure, self-knowledge, chronotope, culpabilization, alterity, introversion.

Rezumat

Articolul abordează aventura cunoașterii prin intermediul călătoriei, marcată de locuri noi, obstacole și experiențe inedite ale celor doi protagoniști ai romanului *Tschick* semnat de Wolfgang Herrndorf. Este relevată o constelație de teme specific adolescenței, probleme și experiențe din viața școlii. Drumul călătoriei protagoniștilor este o metaforă a devenirii lor și conturează ideea clară a Bildungsromanului. Este analizat conceptul de cronotop bahtinian cu substructurile sale: cronotopul întâlnirii, cronotopul drumului, pragul, definitorii în derularea firului epic. În articol sunt surprinse similitudini între romanul *Tschick*, nuvela *Salata*, de Petru Dumitriu și *Amintiri din copilărie*, de Ion Creangă.

Cuvinte-cheie: Bildungsroman, aventură, autocunoaștere, cronotop, culpabilizare, alteritate, introvertire.

Romanul *Tschick* este recomandat pentru studiu elevilor și vorbitorilor avansați în cunoașterea limbii germane, nivelul B1. Autorul cărții, Wolfgang Herrndorf, s-a născut în anul 1965 în Hamburg (Germania), a fost artist plastic și scriitor. A început să scrie târziu și a publicat în anul 2010 primul său roman *Tschick* (după numele unuia dintre protagoniști), tradus în diferite limbi cu titlul modificat, din cauza aspectelor comerciale, *O vară mișto* (în română, 2013) sau *De ce am luat mașina* (*Why we took the car*, în engleză), a fost ecranizat cu titlul *Goodbye Berlin* (2016). Pentru acest roman autorului i se decernează premiul Deutschen Jugendliteraturpreis (premiul german pentru literatura adolescenților) în anul 2011. În 2012 autorul publică ultimul său roman *Sand*, iar în scurt timp se stinge din viață, răpus de o boală incurabilă.

Varianta germană a romanului abundă în aprecieri critice pozitive, începând cu prima pagină, Gustav Seibt de la ziarul *Süddeutsch* remarcă umorul, predispunerea pozitivă din timpul lecturii: „Se râde mult, când citești din «Tschick», însă la fel ești emoționat până la lacrimi. «Tschick» este o carte care-i face fericiți pe adolescenți, oferă modele de personaje care sunt valabile pentru toate timpurile” (*trad. n. Gustav Seibt, Süddeutsch Zeitung*) (Herrndorf, 2010, p. 2). Valoarea incontestabilă a romanului, rezidă în capacitatea autorului de a aborda teme umane fundamentale: „Va fi un roman pe care ne vom dori să îl citim și peste cincizeci de ani. Dar mai bine începeți de pe acum” (*trad. n. Felicitas von Lovenberg, Frankfurter Allgemeine Zeitung*). *Tschick* este un roman care va rămâne relevant de-a lungul generațiilor prin explorarea complexității umane, a relațiilor sociale și ale dilemelor morale: „După ce parcurgi cele 253 de pagini, rămâi liniștit pe loc, deoarece apare frica unei posibile dispariții a magiei și poveștii care trăiește în tine. (...). «Tschick» este o carte pe care părinții ar trebui să o dăruiască copiilor și copiii părinților. Va funcționa. Indiferent dacă ai 14 ani, 34, 64. Sau ești de 94 de ani. (...) Pe raftul meu de cărți există un spațiu pentru cărți neprețuite. Valoroase sunt cărțile cu paginile indoite. «Tschick» face parte din această categorie” (Christine Westermann).

Romanul reprezintă o comoară culturală și literară, care continuă să inspire și să provoace cititorii din toate epocile: „«Tschick» este un roman de aventuri și un bildungsroman, lui Herrndorf i-a reușit perfect să modernizeze literatura pentru adolescenți. Autorul manifestă un simț fin al temelor relevante pentru adolescenți, dialoguri hazlii, tonul autentic al povestirii pentru adolescenți te captivează consecvent până la finalul romanului”. (Fragment din argumentarea premiului literar *Deutsche Jugendpreis*) (Herrndorf, 2010, p. 2).

Experiența uimitoare a verii împletită cu tragismul existențial ar putea fi comparată cu scenariul filmului *O vară de neuitat*, de Lucian Pintilie, scris după nuvela *Salata*, de Petru Dumitriu inclusă în romanul *Cronică de familie*. Păstrând distanța, atât în nuvela *Salata*, cât și în romanul *Tschick*, viața este prezentată într-un registru pozitiv, prin ochii copiilor. Copiii ofițerului Dumitriu se bucură de

grădină și de frumusețea îngrijirii ei împreună cu țăranii bulgari, iar Maik trăiește alături de Tschik magia prieteniei și a familiei, care-i lipsește atât de mult. În filmul *O vară de neuitat*, dealul de lut din fața casei este comparat cu Fuji Yama, Dunărea în Dobrogea este mult mai frumoasă decât Dunărea din Pădurea Neagră, pământ adevărat cu oameni adevărați, așa este descrisă realitatea prin ochii soției ofițerului, percepută astfel și de copiii lui. Tschik și Maik devin prieteni de nedespărțit și frumusețea călătoriei prinde contur.

În nuvela *Salata*, de P. Dumitriu, tragismul și situația militară controversată de la frontiera româno-bulgară spulberă optimismul și viziunea pozitivă a copiilor. Comitagi (macedonenii) au omorât câțiva soldați români, iar de aceasta sunt făcuți responsabili țăranii bulgari, care vor fi uciși pe nedrept. Ofițerul Dumitriu primește ordin să ucidă bulgarii, dar acesta refuză, în consecință fiind retrogradat. Bulgarii sunt uciși, iar viitorul ofițerului Dumitriu este compromis. În romanul *Tschick*, adolescenții comit infracțiuni și toată aventura lor pare desprinsă din basm. Nimic și nimeni nu pare să-i amenințe. Deși își asumă consecințele furtului de automobil și benzină, în final sunt supuși unui proces de judecată și vor suporta consecințele infracțiunilor.

Romanul *Tschick* se impune prin diversitatea tematică a frământărilor unui adolescent. Structura compozițională, cronotopul drumului (echivalent al devenirii protagoniștilor), problemele societății, ale familiei și ale școlii, apelul la psihologizare, toate acestea fac din romanul *Tschick* un roman de excepție, recomandat ca lectură școlară obligatorie în clasele liceale. Autorul îndeamnă la detașarea de realitate și la asumarea aventurii ficțiunii, care se încheie odată cu procesul lecturii cărții. Verosimilul și credibilul sunt posibile în limitele ficțiunii: „Romanul este un loc al falsurilor. Chestiile adevărate trebuie lăsate pe seama științei. În roman, adevărul este ridicol. Acolo trebuie să intre nefericirea, personalitatea nevrotică, o imagine deformată asupra lumii, viața în greșeală... viața corectă, care te conduce în abis... răul, timpul” (spusele autorului de pe coperta romanului).

Romanul *Tschick* debutează cu finalul, consecințele accidentului auto, traumatismele, investigația poliției germane, abundența senzațiilor olfactive (miros de sânge și urină, transpirație, mirosul de cafea), culpabilizarea, ironizarea excesivă (protagonistul considerându-se „campion mondial la pișatul în pantaloni”), experiențe de la școala gimnazială din Hagetius din Berlin, emoțiile unei iubiri neîmpărtășite către Tatiana Costic (fata cea mai frumoasă din școală), amintirile despre orele de la școală, profesori și colegi.

Fabula romanului este aparent simplă: doi adolescenți fură o mașină, sunt responsabili de o crimă, dar au și o vacanță plină de aventuri și experiențe. De aici încolo, are loc o transformare a protagoniștilor și o maturizare a copiilor, care trebuie să își asume grijile existențiale, să facă rost de mâncare și de benzină pentru mașină, să sfideze poliția și alți oameni incomozi din calea lor. Aventura

cunoașterii devine un periplu fascinant și continuu în căutarea propriei identități. Pornind de la nemulțumirea față de sine, Maik ajunge să-și descopere potențialul, își îmbogățește cunoștințele și se transformă odată cu dobândirea lor. Calificativul de *bildungsroman* atribuit lui *Tschik* derivă de la substantivul feminin german *Bildung*, care înseamnă „educație”, „cultivare”, și descrie specia literară a romanului despre educare, „Bildungsromanul clasic tratează dezvoltarea psihologică și emoțională a unui personaj principal și trasează evoluția eroului sau a eroinei de la naivitatea tinereții la maturitate. Exemplu tipic sunt *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* (1975-96). Alte exemple cunoscute includ *Educația sentimentală*, de Flaubert, *David Copperfield*, de Dickens și *Portret al artistului în tinerețe*, de Joyce” (Pricop, 2009, p. 50)

Păstrând proporțiile comparației, tema furtului automobilului amintește de isprava lui Nică al lui Ștefan al Petrei, care a furat cireșe de la mătușa Mărioara în celebrele *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă. Consecințele comportamentului nesincer culminează cu morala și pedeapsa „căci Dumnezeu nu ajută celui care umblă cu furțișag”. La fel și protagoniștii romanului *Tschik* sunt conștienți de consecințe, dar și le asumă și se aventurează în hazardul drumului.

Romanul abordează o serie de teme ale societății de azi: copii lăsați în grija sorții, părinți care luptă cu provocările vieții (alcool, infidelitate, grija banilor), problema sexualității, în special a homosexualilor, iubirea neîmpărtășită, limbaj indecent, problema migranților, problema copiilor abandonați, a familiei aflate în prag de divorț, problemele și grijile școlii. Romanul se prezintă ca o înlănțuire dinamică de evenimente, prin care protagoniștii își afirmă identitatea, fiind antrenați în diverse acțiuni de supraviețuire și autocunoaștere.

Maik Klingenberg, numit și *Psiho* (porecla i se trage de la o compunere pe care a scris-o despre dependența mamei sale de alcool), este un copil care are, aparent, cele mai bune condiții de viață (o casă luxuoasă cu bazin și frigiderul plin cu mâncare, aer condiționat, videoproiector, pizza livrată acasă). Totuși, copilul se consideră cel mai plictisitor din lume, pentru faptul că nu are prieteni și nu se bucură de atenția colegilor. Maik e martorul ocular al declinului familiei sale; mama alcoolică care încearcă să scape din când în când de acest viciu și tatăl care este falit și hărțuit de creditori. Agenția imobiliară Klingenberg devine falită pentru că trebuia să construiască un bloc cu 96 de etaje, însă ecologiștii au stopat proiectul, iar procesele interminabile de judecată au sufocat firma tatălui său; probabil vor pierde și casa.

Cu toate acestea, copilul vede partea pozitivă a lucrurilor, se bucură că nu are interdicții la mâncare (înghețată, cola, chipsuri, pizza) și apreciază simțul dezvoltat al umorului pe care îl posedă mama sa, care este o bună jucătoare de tenis chiar și cu „o sticlă de vodca la bord” (Herndorf, 2013, p. 26). În plus, mama îi oferă două sfaturi prețioase la care Maik ține foarte mult considerându-le repere esențiale în viață: „să poți vorbi despre orice (...) să îți se rupă de ceea ce gândesc oamenii”

(Herrndorf, 2013, p. 27). Maik este un adolescent introvertit și nesigur, în căutarea propriei valori și poziții în anturajul colegilor. La școală el se vede scriitor, fiind foarte mândru de o compunere inedită, de peste opt pagini, pe care a scris-o despre mama lui. Maik relatează despre confuziile pe care le produce mama sub influența alcoolului și despre experiențele constante de la clinica de dezalcoolizare. Compunerea îi uimește pe colegi prin sinceritatea și modul inedit de a relata, dar nu și pe profesorul de germană, care îi înăbușă pofta copilului de a mai scrie ceva autentic de acum încolo. Deși Maik se consideră plictisitor și inexistent în viața școlii, el constată totuși că e cel mai bun la săritura în înălțime. Aceste calități nu sunt relevante pentru ceilalți, Maik povestește că cei din jurul său au alte reperi, precum sunt cele ale colegului său Andre Langin, repetent, dar cu o casă imensă și un tată politician, care este apreciat și iubit de toate fetele.

Tema prieteniei este una dominantă în romanul *Tschick*. De la introvertitul fără prieteni, plictisitor și fără personalitate, protagonistul ajunge să fie apreciat și respectat de colegii de clasă. Un singur prieten a avut Maik, însă acela a plecat în altă parte a Germaniei, iar după divorțul părinților, prietenul său a rămas să locuiască împreună cu mama într-o pădure ruptă de civilizație. Distanța și diversificarea intereselor l-a izolat de singurul prieten. Școala s-a transformat pentru Maik într-un loc al frustrărilor și marginalizării permanente.

Transformarea lui Maik se produce încet, odată cu apariția unui nou coleg de școală, un rus din Rostok, pe nume Chiciașov (numit și *Tschick/Cik*), dependent de alcool, care îi amintește de viciul mamei sale „părea proaspăt ieșit din comă” (Herrndorf, 2013, p. 38). După mirosul puternic de alcool al rusului, protagonistul i-ar fi putut recompune lista de băuturi consumate în ultimele 24 de ore. Mestecatul continuu de gumă mentolată a rusului avea menirea (ca și în cazul mamei sale) de a-i camufla mirosul de băutură. Noul elev este îmbrăcat ieftin cu o pungă de plastic în loc de rucsac „purta o cămașă jengoasă căreia îi căzuse un nasture, blugi de 10 euro de la KiK și încălțări maronii, deformate, parcă erau niște șobolani morți” (Herrndorf, 2013, p. 39).

Un moment special din viața școlară, clasei a VIII-a B, este ziua Tatianei, la care au fost invitați toți, cu excepția lui Maik, Chiciașov și încă a unui coleg. Iubirea neîmpărtășită, gândul permanent la Tatiana și la cadoul de ziua ei îi dau mari palpitații lui Maik. Primul contact dintre protagonisii și Chiciașov este legat de geaca sa, pe care o remarcă rusul și pe care vrea să i-o cumpere, însă cei doi nu se înțeleg.

Vacanța lui Maik începe în deplină singurătate, mama pleacă la clinica de dezalcoolizare, iar tatăl său vrea să evadeze cu secretara pentru două săptămâni într-o „deplasare de afaceri” și-i lasă lui fiului 200 de euro și telefonul mobil la îndemână. Maik analizează la rece eșecul căsniciei părinților săi și își pune problema divorțului ca singură soluție: „Mama știa ce face tata. Și el știa ce face

mama. Iar când erau singuri, țipau unul la altul. Multă vreme n-am priceput de ce nu au divorțat. Un timp mi-am închipuit că eu sunt motivul. Sau banii. Dar la un moment dat am ajuns la concluzia că le plăcea să țipe unul la altul. Că le plăcea să fie nefericiți. Asta o citisem undeva într-un ziar: că există oameni cărora le place să fie nefericiți. Așadar unii sunt fericiți când sunt nefericiți. Trebuia să recunosc însă că nu am priceput în întregime chestia asta. Cumva mi s-a aprins un beculeț, dar nu-mi era foarte clar” (Herrndorf, 2013, p. 62).

La începutul vacanței Maik primește vizite tot mai dese de la Chiciașov. Maik nu suferă din cauza absenței părinților săi, își dă seama că falimentul firmei tatălui său înseamnă lipsa unei vacanțe și a călătoriilor pe care le făceau altădată, dar se bucură de furtunul cu care udă gazonul și de libertate. Uimitoare sunt asociațiile adolescentului: în acest moment (cu furtunul în mână) Maik se vede un crescător de droguri pe plantațiile sale. Este perioada în care se împrietenește cu Chiciașov, se plimbă cu o Lada furată, i se confesează lui Chiciașov despre iubirea sa, află că Chiciașov, poreclit Chiștoc, este homosexual; relatează despre desenul cu Beyonce, pe care l-a pregătit timp de 3 săptămâni pentru ziua de naștere a Tatianeii.

Lui Chiștoc îi vine ideea inspirată ca Maik să se prezinte la ziua Tatianeii și să-i dea cadoul, traseul drumului și al devenirii protagoniștilor prințând contur din acest moment. Maik îi dăruiește lui Chiștoc câteva dintre hainele sale, cei doi ajung la casa de lângă lac unde se dă petrecerea de ziua Tatianeii și-i oferă cadoul. Maik se alătură aventurii lui Chiciașov și se duc spre Valahia „spre capătul pământului”, acolo unde rusul are un bunel pe care l-a cunoscut la vârsta de cinci ani. Cronotopul drumului și încercările pragurilor sunt elemente definitorii ale devenirii protagoniștilor, idee dezvoltată de teoreticianul Mihail Bahtin în studiile sale. Drumul marcat de obstacole și deciziile pe care le iau protagoniștii le schimbă acestora parcursul, viziunile și îi transformă. Trei elemente esențiale ale cronotopilor mici, din perspectiva bahtiniană, se impun și în romanul *Tschick: cronotopul întâlnirii* face posibilă intersectarea spațială a lui Tschick și Maik, *cronotopul drumului* oferă întâlnirea diferitor contraste și destine, de unde vine și bogata metaforizare a drumului „vieții”, *pragul* este „elementul crizelor, căderilor, renașterilor, clarviziunilor, deciziilor protagoniștilor” (Gavrilov, Gîrlea, 2012, p. 24).

Băieții scotocesc prin casă și iau tot ce poate fi util într-o călătorie îndelungată. Fără hartă și fără o idee clară, copiii se îndreaptă spre sudul Germaniei, spre România. Hazardul își impune amprenta în alegerea destinațiilor, dau cu banul pentru a-și continua drumul, o iau pe drumurile mai puțin populate pentru a nu da de bănuț că sunt minori la volanul automobilului pe care-l conduc, încearcă să-și camufleze vârsta și își lipesc mustați. Chiștoc îl învață pe Maik să conducă automobilul în câmp, să stăpânească ambreiajul și să schimbe vitezele, se ospătează la brutării, iar când devin suspecti, schimbă numerele la mașină, vopsesc mașina din albastru în

negru, se plimbă prin pădure și dorm pe unde apucă. Foamea le dă mari bătaii de cap celor doi drumeți, gustările cu snickers și cola nu au efectul potolirii foametei pe termen lung, elevii dându-și seama cât sunt de neputincioși și nepricepuți în ale vieții. În drumul lor întâlnesc tot felul de provocări și oameni, iau prânzul la doamna Friedmann și copiii ei, fug de șeriful satului, scotocesc printr-un munte de gunoi în căutarea unui furtun, fură benzină dintrun Golf vechi, fac baie într-un lac. Maik primește un sărut pe buze de la Ida (fata de la groapa de gunoi), au primul accident de mașină, iar Chiștoc se alege cu un picior fracturat, sunt în vizorul armei lui Horst Fricke, poartă un dialog fictiv cu un om la ora 4 dimineața sub privirile insistente ale surorii medicale. Protagonistul trăiește euforia mersului la volan, totul încheindu-se cu accidentul cu tirul cu numere albaneze plin cu porci. Între Maik și Tschick se leagă o prietenie neașteptată, iar această cunoaștere reciprocă îi oferă lui Maik stringenta necesitate de a avea o mai mare încredere în sine, de a-și descoperi unicitatea și potențialul nevalorificat.

În pofida consecințelor și a reputației șifonate, cei doi amici de drumeție constată că au avut parte de cea mai palpitantă și frumoasă săptămână de vacanță. În plus, protagoniștii constată că sfaturile oferite de adulți nu întotdeauna sunt valabile atunci când te confrunți cu realitatea, că se exagerează în multe privințe: „De când eram mic, tata m-a învățat că lumea e rea. Lumea e rea și oamenii sunt răi. Să n-am încredere în nimeni, să nu merg cu străinii și așa mai departe. Așa m-au învățat părinții, așa m-au învățat profesorii, iar televizorul m-a învățat același lucru. Dacă te uiți la Spiegel TV concluzia e că omul e rău. Probabil că e corect, omul e rău în proporție de 99 %. Dar partea ciudată e că eu și Chiștoc am întâlnit în călătoria noastră aproape exclusiv oameni din procentul ăla al celor care nu sunt răi. Să suni noaptea la ora patru și să scoli omu' din pat, fără să vrei ceva de la el, iar el să fie super-prietenos, și pe deasupra să-și mai ofere sprijinul. La școală ar trebui să te învețe despre așa-ceva, ca să nu fii complet luat prin surprindere” (Herrndorf, 2013, p. 172).

Ajuns la spital, tatăl lui Maik încearcă să-l facă pe rus vinovat de toate cele întâmplate – un imigrant cu condiții mizere de trai e capabil de orice, iar un german nu poate fi vinovat, ci doar atras și impus. La procesul de judecată, atât Maik, cât și Chiștoc își asumă vina, iar pedepsele pentru isprăvile lor sunt blânde. Revenit la școală, Maik constată că Tatiana se arată interesată de el, însă marea lui dilemă este că nu știe pe cine iubește mai mult, pe Tatiana sau pe Ida. De la ultima primește o scrisoare în care îi stabilește o întâlnire. Cei doi polițiști care-l scot pe Maik de la ore pentru a-l interoga în legătură cu un alt furt al unei mașini Lada, fac impresie asupra colegilor. Maik nu mai este tipul insipid de altădată, ci unul cu personalitate și caracter.

Romanul culminează cu distracția mamei lui Maik, care aruncă piese de mobilier în bazin și face gălăgie în ciuda reclamațiilor vecinilor. Maik se amuză și el,

participând la isprava mamei sale. Romanul *Tschick* îmbină armonios bucuria vieții cu tragismul ei, viața lipsită de responsabilități cu sentimentul culpabilizării și al suportării consecințelor, o constelație de teme specifice adolescenților. Romanul ar putea fi catalogat în mai multe tipuri: *Bildungsroman* (abordează devenirea protagoniștilor), *Prüfungsroman* (pune la încercări protagoniștii, problematizarea și găsirea soluțiilor fiind elemental-cheie în derularea narațiunii), *roman de aventuri și de moravuri* (aduce *întâmplarea* ca element-cheie în desfășurarea narațiunii). Complexitatea structurii și a lanțului evenimentelor, temele stringente ale societății abordate din diverse perspective (în special, prin reflecțiile copiilor despre viață), comunicarea continuă și descoperirea alterității, toate acestea fac din romanul *Tschick* un roman de excepție.

Referințe bibliografice:

GAVRILOV, Anatol, GÎRLEA, Olesea. Interdisciplinaritatea și conceptul bahtinian de cronotop. În: revista *Cygnus*, nr. 1, 2012, pp. 20-25.

HERRNDORF, Wolfgang. *Tschick*. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2010.

HERRNDORF, Wolfgang. *O vară mișto*. Traducere din germană și note de Monica-Livia Grigore, București: ALLFA, 2013.

PRICOP, Lucian. *Dicționar de teorie literară*. București: Cartex, 2009.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.